בְּשָׁעָה שֶׁהוֹצִיאוּ אֶת רַ' עֲקִיבָא לַהֲרִיגָה זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע הָיָה, וְהָיוּ סוֹרְקִין אֶת בְּשָׂרוֹ בְּמַסְרְקוֹת שֶׁל בַּרְזֶל, וְהָיָה מְתְכַּוֵּן לְקַבֵּל עָלָיו עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם בְּאַהֲבָה. אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו: רַבֵּנוּ, עַד כָּאן? אָמַר לָהֶם: כָּל יָמַי הָיִיתִי מִצְטַעֵר עַל פָּסוּק זֶה: "וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ" (דברים ו, ה) – וַאֲפִלּוּ הוּא נוֹטֵל אֶת נִשְׁמָתְךָ; אָמַרְתִּי: מָתַי יָבֹא לְיָדִי וַאֲקַיְּמֶנּוּ! וְעַכְשָׁו שֶׁבָּא לְיָדִי – לֹא אֲקַיְּמֶנּוּ? הָיָה מַאֲרִיךְ בְּ"אֶחָד" עַד שֶׁיָּצְאָה נִשְׁמָתוֹ בְּ"אֶחָד". יָצְאָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה: אַשְׁרֶיךָ, רַ' עֲקִיבָא, שֶׁיָּצְאָה נִשְׁמָתְךָ בְּ"אֶחָד"; אָמְרוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, זוֹ תּוֹרָה וְזֶה שְׂכָרָהּ? "מִמְּתִים יָדְךָ, ה', מִמְּתִים מֵחֶלֶד" (תהילים יז, יד). אָמַר לָהֶם: "חֶלְקָם בַּחַיִּים" (שם). יָצְאָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה לוֹ: אַשְׁרֶיךָ, רַ' עֲקִיבָא, שֶׁאַתָּה מְזֻמָּן לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא!

קְרִיאַת שְׁמַע - הנאמרת פעמיים ביום ובראשה הפסוק "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד"
סוֹרְקִין - שורטים ופוצעים
לְקַבֵּל עָלָיו עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם - על ידי קריאת שמע
עַד כָּאן? - גם בשעת ייסורי מוות אתה קורא קריאת שמע?
מִצְטַעֵר עַל פָּסוּק זֶה: "וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ" - מתקשה בהבנתו המלאה של הפסוק (שביאר בו את "בכל נפשך" כנכונות למות על קידוש השם)
יָבֹא לְיָדִי - יזדמן לי (לממש בפועל את האמור בפסוק)
בְּ"אֶחָד" - באמירת המילה "אחד" שבפסוק
זוֹ תּוֹרָה וְזֶה שְׂכָרָהּ? - האם זה השכר הראוי למי שמסר עצמו למען התורה?
"מִמְּתִים יָדְךָ, ה', מִמְּתִים מֵחֶלֶד" - והפסוק נדרש כאומר כי ראוי היה לר' עקיבא למות מידיו של ה' (ולא מידי הרומאים)
"חֶלְקָם בַּחַיִּים" - מקום מוכן לר' עקיבא (והדומים לו) בחיי העולם הבא
מְזֻמָּן - מיועד

רבי עקיבא בן יוסף, גדול התנאים. חי בזמן חורבן הבית, ו- 67 או 68 שנים אחריו. מלבד שם אביו אין יודעים דבר על תולדתיו.
לפי המסופר באבות דר"נ (פ"ו) על תחילתו של רבי עקיבא, החליט ללמוד כשהיה עומד על פי באר, וראה אבן חקוקה מן המים הנופלים עליה. אמר שגם דברי תורה יחקקו בלבו. היה לו כבר בן, ויחד עם בנו הלך לבית הספר ללמוד, והוא בן ארבעים שנה.
בנוסח ב' של אדר"נ (פי"ב) היה הבאר ההיא בלוד, ואולי היה רועה שם את צאנו של כלבא שבוע. לפי ספור התלמוד (נדרים נ.) בתו של כלבא שבוע רצתה בו, כי ראתה בו מעלות טובות, ועודדה אותו ללכת ללמוד. אחרי שנים רבות שב אליה, ואמר לתלמידיו "שלי ושלכם - שלה הוא".
עוד אמר (אדר"נ שם) הרבה צער נצטערה עמי בתורה.
על תקופת היותו עם הארץ אמר:
כשהייתי עם הארץ אמרתי, מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור (פסחים מ"ט:).
ימי נעוריו ותחילת תלמודו היו בזמן הבית, ועשרים שנה אחר החורבן נזכר שמו בין גדולי חכמי יבנה. הוא מת בערך בשנת 136 לספירה.

רבי עקיבא היה תלמידם של ר' אליעזר בן הורקנוס ור' יהושע בן חנניה (אדר"נ שם, ועי' משנה פסחים פ"ו ג), אך את ר' יהושע היה משמש ביותר (עי' ברכות ס"ב), ולפניו הרצה דברים במעשה מרכבה (חגיגה י"ד:), ועל ידו נסדר (ירוש' סנהדרין פ"א דף י"ט ע"א). ועוד היה משמש את ר' נחום איש גמזו (חגיגה י"ב. ב"ר פ"א), וממנו למד עיקר דרכו במדרש התורה.
אמרו שרבי עקיבא היה דורש ריבויין ומיעוטין שכך למד מנחום איש גמזו (תוספתא שבועות פ"א, בבלי שבועות כ"ו,), וכמו רבו שהיה רגיל לומר גם זו לטובה (תענית כ"א:), כן אמר רבי עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב (ברכות ס':).

רבי עקיבא בחברת גדולי ישראל

עיקר ישיבתו של ר' עקיבא היה בבני ברק (סנהדרין ל"ב:), והוא נמנה בין זקני בית הדין הגדול ביבנה. היה נכבד מאוד בעיני רבן גמליאל. בזמן המחלוקת בין הנשיא ור' יהושע, היה רבי עקיבא משכנע את ר' יהושע להכנע לרצון הנשיא (משנה ר"ה סוף פ"ב). כאשר הורידו

את רבן גמליאל מגדולתו, שמו חכמים עיניהם ברבי עקיבא לעשותו לראש, ורק מפני שלא היתה לו זכות אבות, בחרו את רבי אלעזר בן עזריה שהיה דור עשירי לעזרא.

כאשר חזר רבן גמליאל לנשיאות, היו החכמים הקרובים לנשיא ואנשי סודו רבי אלעזר בן עזריה, ור' יהושע ורבי עקיבא. ארבעתם הלכו לרומי בסוף ימי הקיסר דאמיטיאן. נסיעה זו היא הנסיעה הנזכרת הרבה פעמים בדברי קדמונינו. על ביקורם זה ברומי אמרו: כשהיו הזקנים רואים מטרופולין של מחריבי בית המקדש יושבת בשלותה, הומיה ועליזה, היו בוכים בצערם, ורק רבי עקיבא היה משחק ואומר: אם כן עשה הקב"ה למכעיסיו, ק"ו לעושי רצונו (ספרי דברים סי' מ"ז; סוף מכות).

כאשר רצו חכמים להודיע לר' דוסא בן הרכינס את דעתם בדין צרת הבת, הלכו אליו רבי אלעזר בן עזריה ור' יהושע ורבי עקיבא. ר' דוסא אמר באותה פגישה לרבי עקיבא: אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם עד סופו? כמותך ירבו בישראל (יבמות ט"ז).

כאשר נידו את רבי אליעזר בן הורקנוס הלך רבי עקיבא להודיעו (ב"מ נ"ט). וכשחלה רבי אליעזר בן הורקנוס למות, הלכו ארבעה זקנים לבקרו: רבי אלעזר בן עזריה ור' יהושע ור' טרפון ורבי עקיבא (סנהדרין ס"ח. ק"א),
כשמת רבי אליעזר פתח רבי עקיבא עליו ואמר: אבי אבי רכב ישראל ופרשיו הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן (שם ס"ח).
רבי עקיבא שהיה עני בנעוריו ולמד תורה בצער, נתעשר במדה יתירה. ואמרו שלא נפטר מן העולם עד שהיה ביתו מלא כלי זהב (אדר"נ פ"ו).
אומרים לו לאדם מפני מה לא למדת תורה בעולם הזה? אומר שהייתי עני - אף רבי עקיבא עני היה; שהייתי מטופל (בבנים) - אף רבי עקיבא מטופל היה; שמא לא זכו לך אבותיך? אף רבי עקיבא לא זכו לו אבותיו (שם נוסחא כ' פי"ב).

תלמידיו ובניו

גדולי חברי רבי עקיבא היו גם ר' יוחנן בן נורי ור' טרפון ור' יוסי הגלילי. ר' ישמעאל בן אלישע היה בעל מחלוקתו בדרך מדרש התורה.
בין תלמידיו הראשונים היו שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא. על שני אלה, ועל אלישע בן אבויה אמרו, שהם ור' עקיבא נכנסו בפרדס, כלומר עסקו בנסתרות במעשה בראשית ומעשה מרכבה, ומארבעתם רבי עקיבא לבדו יצא בשלום (חגיגה י"ד). על חנניא בן חכינאי אמרו שהיה מרצה דברים במעשה מרכבה לפני רבי עקיבא (שם).

גדולי תלמידי רבי עקיבא האחרונים אשר על ידיהם נמסרה תורתו לדורות הם ר' מאיר ור"ש בן יוחאי ור' יוסי בן חלפתא, ור' יהודה בן אילעי ור' נחמיה. בירושלמי (סנהדרין י"ט.) אמר ר' אבא שר' מאיר ורשב"י סמכם רבי עקיבא, אבל לפי דברי רב (בבלי סנהדרין י"ג:) כולם נסמכו בעת השמד ע"י רבי יהודה בן בבא.

מבני רבי עקיבא נזכר ר' יהושע רק פעם אחת, יחד עם שבעה דברים שצוה אותו אביו (פסחים קי"ז). גם נזכר שם בנו שמעון, ומשתה שעשה לו אביו (שבת סוף פ"ו בירוש' ובבלי). מיתתו של בנו זה נזכר בשמחות (פ"ח, ובעניין אחר במ"ק כ"א). על בתו של רבי עקיבא אמרו שעשתה לבן עזאי כאשר עשתה אמה בת כלבא שבוע לרבי עקיבא (כתובות ס"ג). ועוד נזכרת בתו במעשה הצלה נפלא שניצלה ביום חתונתה (שבת קנ"ו). חתנו של רבי עקיבא היה ר' יהושע בן קפוסאי (שם קמ"ז), בן בתו של רבן גמליאל (תוספתא מקואות פ"ו).

השתתפות רבי עקיבא במריד בר כוכבא ומותו

רבי עקיבא הרבה לצאת לחוצה לארץ, כבר בימי ר' גמליאל ירד לנהרדעא לעבר השנה (משנה יבמות ט"ז). בפירוש מלות המקרא מזכיר רבי עקיבא ששמע מלה דומה בלשון העמים כשהלך לערביא ולגליא ולאפריקי ולכרכי הים (ר"ה כ"ו). ונזכר מה שדרש בגנזק בארץ מדי על המבול (ב"ר פל"ג). שם ראה מדות המדיים המשובחות (ברכות ג').

ובלי ספק צדקו האומרים שבנסיעותיו נתכון רבי עקיבא לעורר את יהודי העולם לעזור לאחיהם שבארץ ישראל בעמדם על נפשם ועל חרותם נגד מלכות רומי בסוף ימי טריאנוס ובימי אדריינוס. כאשר קם בר כוזיבא ומרד ברומי, עמד רבי עקיבא לימינו ודרש דרך כוכב

מיעקב (במדבר כ"ד י"ז) אל תקרי כוכב אלא כוזב, ובר כוזיבא אשר על ידו יושיע האל את עמו.
בימי השמד שבאו אחר נפילת ביתר, כאשר גזרה המלכות שלא יעסקו ישראל בתורה, לא נמנע רבי עקיבא מלהקהיל קהלות ברבים ולעסוק בתורה, עד שתפסוהו וחבשוהו בבית האסורים (ברכות ס"א). הוא ישב במאסר זמן רב, ותלמידיו באו לראותו כמו רשב"י (פסחים קי"ב), או שדברו אתו דרך חלון בית הסוהר, כמו ר' יוחנן הסנדלר (ירוש' יבמות פי"ב ה). ר' יהושע הגרסי היה משרתו (עירובין ב"א).

טורנוסרופוס שר מלכות רומי הרבה לדבר עם רבי עקיבא ולהקיפו בשאלות (עי' סנהדרין ס"ה: ב"ר פ"א, תנחומא ריש תרומה ועוד).
כאשר הוציאו את רבי עקיבא להריגה, זמן קריאת שמע היה. היו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים, והיה מאריך באחד עד שיצאה נשמתו (ברכות ס"א). ונהרג בקיסרי (שמחות פ"ח).
אמרו חכמים: משמת רבי עקיבא בטלו זרועי תורה ונסתמו מעיינות החכמה (סוטה מ"ט:).

תורתו של רבי עקיבא

גדולתו של רבי עקיבא בתורה נודעת ממה שאמרו בשבחו שהוא דומה לאוצר בלום, והוא עשה כל התורה טבעות טבעות (גטין ס"ז). הוא קבץ את כל תורת הראשונים, וסידר את דברי התורה שבעל פה והתקין חלקיה בסדר נכון.
זה מה שאמרו בירושלמי (שקלים ריש פ"ה) שהתקין רבי עקיבא מדרש הלכות והגדות. שלוש אלה הן שלושת חלקי חכמת ישראל.
רב מזכיר שבמדרש הלך רבי עקיבא בעקבות רבו, רבי נחום איש גמזו, ודרש כל התורה ריבויין ומיעוטין. על דרכו במדרש מוסב מה שאמר רב במליצתו המפליאה לשבח ר' עקיבא (מנחות כ"ט:) שאמר הקב"ה למשה, אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כל הדורות, ועקיבא בן יוסף שמו, ושעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תלי תלין של הלכות.

דעתו של רבי עקיבא הייתה שאין מלה יתירה ואין אות יתירה בתורה, וכולם נתנו להידרש, ובעבור זה גדולה בעיניו המסורת השומרת דברי התורה שבכתב משנוי ונזק, ואמר: מסורת סייג לתורה (אבות פ"ג). תלמיד רבי עקיבא - עקילס, הוא עקילס הגר, תרגם את המקרא יונית ע"פ דרך רבי עקיבא.

בהלכות השתדל רבי עקיבא לסדר המאמרים ע"פ נושאים, והשלים את מעשה הראשונים כאשר חילק את כל ההלכות לששה סדרים, ואת הסדרים לששים מסכתות.
תלמידיו אחרי ימי השמד החזירו עטרת התורה בא"י ליושנה, השלימו מעשי רבם, ועל יסוד רבי עקיבא ותלמידיו בנו ר' יהודה הנשיא ותלמידיו, את המשנה והתוספתא ומדרשי התנאים.
זה מה שאמר ר' יוחנן (סנהדרין פ"ו.):
סתם מתניתין רבי מאיר, סתם תוספתא ר' נחמיה, סתם ספרא ר' יהודה, סתם ספרי ר' שמעון, וכולהו אליבא דר' עקיבא.
אך יש לדעת שלעומת מדרשי התורה שיצאו מתורת רבי עקיבא ותלמידיו יש מדרשים שמקורם בבתי מדרש של ר' ישמעאל אשר דרכו שונה מדרך רבי עקיבא, כמו מכילתא דר' ישמעאל על ספר שמות וגם ספרי על במדבר.

דרכו באגדה

גם מהאגדות לא משך רבי עקיבא את ידו. חבריו לא היו מרוצים מעיסוקו באגדה, ואמרו לו "עקיבא מה לך אצל אגדה". כאשר דרש פסוק בדניאל (ז' ט) וכאשר דרש ותעל צפרדע (שמות ח' ב) בדרך זרה (סנהדרין ס"ז) הוכיחו ראב"ע: עקיבא מה לך אצל אגדה (חגיגה י"ד,). כאשר דרש עוף השמים (תהילים ק"ד י"ד) הם המלאכים (מדרש תהלים) - הוכיחו ר' ישמעאל ואמר לו, "מה לך אצל אגדה".
כאשר אמר רבי עקיבא כי מקושש זח צלפחד, אמר לו ר' יהודה בן בתירה: עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין: אם כדבריך, התורה כסתו ואתה מגלה אותו, ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו הצדיק (שבת ע"ז).
כאשר דרש רבי עקיבא אליהו בן ברכאל זה בלעם אמר לו ראב"ע אם הוא הוא כבר כיסה עליו המקום, ואם לית הוא - הוא עתיד להתווכח עמך (ירוש' סוטה סוף פ"ה).
רבי עקיבא הוכיח בעל אגדה אחד ושמו פפוס (או ר' פסוס) אשר דרש ד' פסוקים שלא כהוגן

ואמר לו "דייך פפוס", ודרש את הפסוקים בדרך אחרת (מכילתא לשמות י"ד י"ח).

שיר השירים היה יקר בעיני רבי עקיבא עד מאוד, ואמר שאין כל העולם כולו כדאי כיום שניתן בו שה"ש לישראל, ושכל הכתובים קודש, ושיר השירים קודש קדשים (ידים פ"ג ה). ואמר המנענע קולו בשיר השירים בבית המשתאות ועושה אותו כמין זמר אין לו חלק לעוה"ב, (תוספתא סנהדרין פי"ב ו). הוא דרש את שיר השירים כמשל על הקב"ה וכנסת ישראל, וגישה זו הייתה לחוק למדרשי המקרא.

דעותיו בענייני אלוהים ואנושית והקבלה

מאמרי רבי עקיבא בפרקי אבות (פ"ג) משקפים את השקפתו על דרכי אלוהים בעולם:
הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נידון, והכל לפי רוב המעשה.
במאמר זה הוא קושר ההשגחה ובחירה.
במאמר הכל נתון בערבון, ומצודה פרוסה על כל החיים, ידבר בדרך משל על הדין והגמול.
במאמר חביב אדם שנברא בצלם, כולל רבי עקיבא את כל בני האדם שנבראו בצלם אלהים.
הוא דרש: כל מי שהוא שופך דמים, מעלים עליו כאילו הוא ממעט את הדמות (ב"ר סוף פל"ד).
במאמר חביבים ישראל שנקראו בנים למקום, מודיע רבי עקיבא יחס ישראל אל אביהם שבשמים.
בעניין זה הוא אומר: אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם, אביכם שבשמים! (משנה סוף יומא).
במאמר חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, הוא משבח את התורה שניתנה לישראל. ואין חיים לישראל בלי התורה, רעיון שאמר לפפוס בן יהודה במשל הדגים שאין חייהם אלא במים (ברכות ס"ב).
על הכתוב ואהבת לרעך כמוך אמר רבי עקיבא: זה כלל גדול שבתורה (ספרא).
רבי עקיבא אומר: כל הנושא אשה שאינה מהוגנת לו עובר משום חמישה לאוין:
משום לא תקום,
ומשום לא תטור,
ומשום לא תשנא אחיך בלבבך,
ומשום ואהבת לרעך כמוך,
ומשום וחי אחיך עמך (אדר"נ פ"ו).

על יצר הרע שכוחו הולך וגדול באדם, אמר רבי עקיבא: בתחלה נעשה כחוט של כוכיא ובסוף נעשה כקלע זה של ספינה (ב"ר פכ"ב).
כעין זה אמר במאמרו הראשון באבות: שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה.
את דברי הכתוב שתה מים מבורך ונוזלים מבארך (משלי ה' ט"ו) היה דורש רבי עקיבא על הלומד תורה ומלמדה: בור תחלתו אין יכול להוציא טפת מים מאליו, אלא מה ש[מכניסין] בתוכו; כך ת"ח מתחלתו לא היה בו אלא מה שלמד, [ואח"כ] דומה לבאר. מה באר מזלת מים חיים מכל צדדיה, כך באים תלמידים ולומדים ממנו (ספרי דברים סי' מ"ח).

דברי קהלת י"א ו' היה דורש על הלימוד: לָמַד תורה בילדותו, ילמוד תורה בזקנותו; היו לו תלמידים בילדותו, יהיו לו תלמידים בזקנותו (יבמות ס"ב).
כשהיה רבי עקיבא מגיע לפסוק זה: וזה לכם הטמא (ויקרא י"א כ"ט) היה אומר: מה רבו מעשיך ה'. יש לך בריות הגדלות בים וגדלות ביבשה; גדלות בים אם עלו ליבשה מתו, והגדלות ביבשה אם עלו בים מתו. גדלות באור וגדלות באויר: גדלות האור אם פרשו לאויר מתו, גדלות האויר אם פרשו לאור מתו. מקום חיות של זה מיתתו של זה, ומקום חייו של זה מיתתו של זה (ספרא, חולין קכ"ז).

מאמרים נוספים הקשורים לנושא (קישורים לאתר דעת):
לדמותו של רבי עקיבא, פ' שחר